

ВСТУП

ЛІТЕРАТУРА — МИСТЕЦТВО СЛОВА

Сутність мистецтва. Що таке *мистецтво*? Для чого воно потрібне, адже на перший погляд ніякої практичної користі не приносить? Чим відрізняється від немистецтва? Над цими складними запитаннями ви вже, напевно, замислювалися не раз. Частково розглядали їх і в 7 класі.

Узагальнимо ваші спостереження й розпочнемо з конкретних прикладів. Зіставте два описи.

Берег моря, заходить сонце, у його променях червоніє хмарина.

А ось як змалював такий же краєвид поетичним словом Т. Шевченко (*цей вірш ви вивчали у 5 класі*):

За сонцем хмаронька пливе,
Червоні поли розстилає
І сонце спатоньки зове
У синє море: покриває
Рожевою пеленою,

Мов мати дитину.
Очам лобо. Годиночку,
Малую годину
Ніби серце одпочине,
З Богом заговорить...

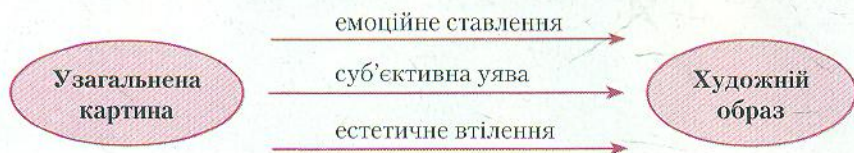
Як бачите, перший опис безсторонній, позбавлений почуттів, суто інформативний, а другий — образний. У ньому багато слів ужито в переносному значенні, використано різноманітні художні засоби, зокрема епітети, порівняння, метафори, завдяки яким цей опис є естетичним (створеним за законами краси). Автор саме так побачив захід: мати-хмарка вкладає спати дитя-сонечко. Віншої людини, напевно, виникли б інші асоціації. Отже, ця картина суб'єктивна (представляє власний, неповторний погляд певної особи), а також викликає емоції (радість, замилювання, душевний спокій), збуджує уяву, фантазію.

Таким чином, головна особливість мистецтва, яка відрізняє його від немистецтва, — **образність**.

Теорія літератури

Художній образ — це узагальнена картина життя (стан людської душі, явище природи, подія чи предмет), емоційно й естетично втілена в певну художню форму (вірш, оповідання, п'єсу, картину, музичний твір тощо) суб'єктивною творчою уявою автора.

Структура художнього образу

Зазвичай образи творять на основі певних **асоціацій** (від латин. *прієднуо, з'єднуо*). Сприймаючи або уявляючи якесь явище, людина з багатою фантазією може одночасно пригадати чи уявити ряд інших явищ, якоесь із ним пов'язаних. Такий зв'язок може полягати в подібності (поле — як море), суміжності (море — корабель), контрасті (радість — сум, літо — зима).

Більшість художніх образів символічна. **Символізм** (від грецьк. *знак, натяк*) — це вираження узагальненого в конкретному, духовного — у матеріальному. Наприклад, торік ви вивчали вірш Т. Шевченка «Як умру, то поховайте...». У ньому, пригадайте, є такі рядки: «*Поховайте та вставляйте, Кайдани порвіте*». Зрозуміло, що слово *кайдани* тут символізує рабство — як суспільну несправедливість і стан душі затурканих, покірних людей. Кайдани — конкретний предмет, рабство — узагальнене явище.

Кожний вид мистецтва має свої засоби творення образів. Скажімо, А. Куїнджі відтворив таку ж картину, як і Т. Шевченко, але засобами вже іншого мистецтва — малярства.

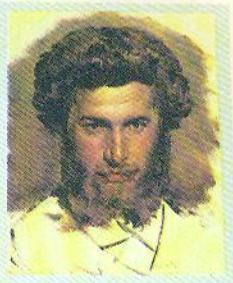

А. Куїнджі.

Захід сонця в степу на березі моря. 1898–1908 рр.

Для допитливих

Архип Куїнджі (справжнє прізвище — Шаповал) (1842–1910) — видатний український і російський художник грецького походження, народився в м. Маріуполі, навчався, а згодом викладав у Петербурзькій академії мистецтв. Неперевершений майстер пейзажу. Його називають *художником світла*, картини якого навіюють відчуття відриву від землі, містичного польоту. Серед найвідоміших робіт митця — «Чумацький шлях», «Українська ніч», «Ранок на Дніпрі», «Степ», «Вечір на Україні», «Місячна ніч на Дніпрі» та ін.

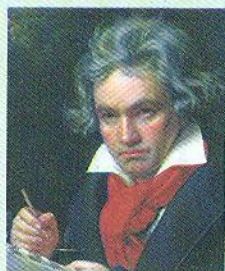

У картині головну роль відіграють поєднання кольорів і світлотіні. Багряний диск сонця повільно зникає за обрієм, випромінюючи червоне сяйво, що перетворюється на насичено жовте, а місцями — і золоте. Мистецтвознавці стверджують: якщо довго вдивляться у це полотно, воно ніби оживає, здається, що сонце рухається.

Або звернімося до Сонати для фортепіано № 14 (до-дієз-мінор) Л. ван Бетховена, першу частину якої згодом поетично назвали *Місячною сонатою*.

Для допитливих

Людвіг ван Бетховен (1770–1827) — геніальний німецький композитор. Народився в м. Бонні в родині музиканта. Здобув небачену популярність як піаніст-віртуоз. У тридцятилітньому віці композитор утратив слух, але знайшов у собі сили продовжувати творчість. Серед найгеніальніших шедеврів митця — Соната № 8 («Патетична»), Соната № 9 («Крейцера»), Дев'ята симфонія (її частина — «Ода до радості» — гімн Європейського Союзу) та ін. Композитор високо цінував українську музику, зокрема народну, зробив обробку пісень «Їхав козак за Дунай», «За городом качки пливуть» та ін.

У вступній частині цього шедевра вгадуються переливи почуттів людини, яка спостерігає величаво-спокійну, прекрасну картину природи, можливо, і захід сонця на березі моря чи озера.

-
1. Знайдіть в Інтернеті й послухайте цю частину сонати (Adagio sostenuto). Які почуття й асоціації викликала у вас ця музика?
  2. Які ознаки художніх образів ви помітили в картині А. Куїнджі та сонаті Л. ван Бетховена?

Існує багато **видів мистецтва**: музика, танець, малярство, література, скульптура, архітектура, театр, кіно. Вони розрізняються засобами творення образів. Скажімо, музикант використовує гармонійно впорядковані звуки; художник — кольори, лінії і світлотіні; танцюрист — гармонійні рухи тіла; літератор — слово; скульптор об'ємно відтворює тіла й предмети з каменю, глини тощо.

Усі ці види мистецтва об'єднує образність. Звичайне слово чи колір, лінія, звук, жест стають образними тоді, коли вони щось узагальнюють.

Мистецтво — це світосприймання в художніх образах. Формою існування мистецтва є **художній твір** — система образів, об'єднаних спільною темою та ідеєю.

Види образів. За різними критеріями розмежовують багато видів образів.

♦ **За об'єктом змалювання** виокремлюють:

а) **образи-персонажі** — це змальовані у творі люди та тварини: наприклад, Климко з однойменної повісті Гр. Тютюнника, мишка з однойменної казки Б. Лепкого;

б) **образи-пейзажі** — це змальовані у творі картини природи: захід сонця у вірші Т. Шевченка «За сонцем хмаронька пливе...»;

в) **образи-речі** — це змальовані у творі предмети, які допомагають розкрити його ідею: фотокартка доньок полоненого німця в новелі Л. Пономаренко «Гер переможений».

♦ **За типом асоціювання** образи поділяють на: а) *слухові*; б) *зорові*; в) *дотикові*; г) *смакові*; ґ) *запахові*.

Ідеться не лише про прямий зв'язок, а й про переносний, асоціативний. Скажімо, *сонячний день* — це безпосередньо зоровий образ, бо його сприймання пов'язане із зором, а *сонячний настрій* — асоціативно зоровий, бо піднесений, веселий настрій асоціюється із сонячним світлом. Так само *гаряче серце* — асоціативно дотиковий образ, *солодкі мрії* — асоціативно смаковий тощо.

Функції¹ мистецтва. Мистецтво, зокрема література, виконує різноманітні функції.

♦ **Емоційно-естетична функція.** Кожен досконалий мистецький твір впливає на наші емоції: викликає захоплення, радість, жаль, здивування, обурення, замилування — залежно від того, що в ньому змальовано. Насамперед мистецтво пробуджує естетичні почуття. У досконалому творі вишуканою, оригінальною, тобто красивою, є і форма (образи, художні засоби), так само прекрасним є і зміст (ідеї людинолюбства, свободи, добра, правди).

• **Завдання основного рівня.** Поверніться ще раз до аналізованих вище творів: «За сонцем хмаронька пливе...» Т. Шевченка, «Захід сонця в степу на березі моря» А. Кунджі, Сонати № 14 Л. ван Бетховена. Як саме виявляється в них естетична функція?

♦ **Пізнавальна функція.** За допомогою мистецтва, як і науки, людина пізнає себе та світ. Але якщо в науці відбувається суто раціональне (розумове, узагальнене) пізнання, то в мистецтві розумове осягнення поєднується з емоційним, інтуїтивним², найширші узагальнення втілюються в конкретно-чуттєвих образах. Таке поєднання дає змогу мистецтву успішно, часом навіть глибше, ніж наука, пізнавати життя, насамперед людську душу.

• **Завдання основного рівня.** Що нового ви довідалися про життя українців під фашистською окупацією, про риси характерів людей, про добро і зло, прочитавши повість Гр. Тютюнника «Климко»?

¹ *Функція* (від латин. *виконання*) — діяльність, робота, призначення.

² *Інтуїція* (від латин. *уважно дивлюся*) — здатність безпосередньо пізнавати істину без допомоги досвіду й доказів, точне передчуття чогось.